

PRED DNEVOM REPUBLIKE

REPUBLIKA!

Trideset let mineva od dneva, ko je bila proglašena. In domala še enkrat trideset let od takrat, ko so revolucionarne sile Jugoslavije ustanovile svojo delavsko komunistično partijo, nositeljico revolucije, boja za napredek in preobrazbo družbe. Pa še mnogokrat trideset let, ko je v ljudeh tlelo, se vzpenjalo, bilo teptano, a nikdar poteptano, kipelo nevzdržno, kvišku.

Republika!

V bojih spočeta, s krvjo prepojena, v svobodi porojena. Tvoja moč je v nas, mi smo tvoja moč.

Republika!

Živi, cveti, sij!

FRANC TAURER se je rodil 1. 1910 v Trstu. Osnovno šolo je končal v Polju, kamor se je preselila vsa družina, obrtno pa na Ledini in se zaposlil kot klepar v Kemični tovarni v Mostah. Zaradi vsestranske družbene aktivnosti je bil večkrat aretiran in na enem od procesov je bil 1. 1933 obsojen po zakonu o zaščiti države na leto dni zapor. Naslednja leta so bila za Taurerja leta bojev, brezposelnosti, dela pri KPD Svoboda v Zalogu (tam je bil tajnik); 1. 1938 se je zaposlil v galvanizacijski delavnici Jakopič.

Takoj ob razsulu stare Jugoslavije se je vključil v OF, 1. februarja 1942 pa odšel v partizane. Maja istega leta je bil sprejet v partijo in postal komisar Gežove čete v II. grupi odredov in nato 2. bataljona Gubčeve bridaged. 1. januarja 1943 je bil ranjen in v bolnišnici v Kočevskem Rogu so mu amputirali levo nogo. Med 8-mesečnim zdravljenjem je bil organizator kulturnega dela, bil je izvoljen za odposlanca SVBP na Kočevskem zboru in bil na njem izvoljen v plenum OF, po vmitvi z zbora pa je postal komisar 1. družnice in poleti 1944 komisar 1. prometnega bataljona NOV in 11. v Barju. Konec 1. 1945 je postal komisar štaba baze GS Slovenije v Dalmaciji in kot tak je v Biogradu na morju doživel svoboditev.

Vrnil se je v Slovenijo in do 1. 1950 ostal v vojski, vmes 1. 1951 končal gimnazijo in kot major prešel k delu UDV, kjer je delal do 1960.

Že prej, predvsem pa po tem letu je razvil široko družbeno aktivnost in bil med drugim v zvezi vojaških invalidov predsednik okrajnega in republiškega odbora predsednik mestnega in našega občinskega odbora ZB NOV (kar je še sedaj), dolgoletni član republiškega odbora ZB NOV Slovenije in. vseskozi pa je glavni dejavnik športnega delovanja invalidov v Sloveniji in Jugoslaviji.

Kot dolgoletni družbenopolitični delavec je mnogo tudi javno nastopal in ena od vej je tudi njegovo publicistično delo. Že v Kočevskem Rogu je bil iniciator pisanja skečev (npr. Blokada), po vojni pa je objavil aktualne prispevke in spominska dela iz NOB v Ljudski pravici, Dnevniku, TV-15 in Nsk, v Zborniku 1965 in.

Ob praznovanju 30-letnice razglasitve republike se je avtor spomnil začetkov slovenske državne tvornosti.

poslenih v Polju. Tovariš Rus se je zasmel in dejal: „Dobro smo jih takrat speljali.“ Sodnik Rus nas je po šestih dneh zopora oprostil in izpustil.

Tako smo se med vožnjo iz Roga do Kočevja pobliže seznanili. V Kočevje smo prispeli v opoldanskih urah, nakar so nas prepeljali v vas Podlipa, kjer smo se nastanili po hišah. Zame je to bilo sila imenitno, če pomislim, da sem bil osem mesecev v bolnišnici. Imel sem lepo sobo, posteljo, sonce je toplo gredo. V Rogu je bilo namreč temno in sonce skoraj ni posijalo skoz goste jelke in smreke.

Zvečer ob mraku so nas odpeljali v Kočevje na zboraovanje. Bil sem izjema, ker sem bil edini težki invalid. Zato so zame skrbeli, me odpeljali v dvorano ter me posadili med prve vrste. Čeravno sem iz Ljubljane in sem bil pred vojno v marsikateri dvorani, sem ob vstopu v dvorano Šeškovega doma čutil nekaj velikega, nekaj enkratnega. Dvorana je bila lepo okrašena in nad odrom so bile izpisane Cankarjeve besede: NAROD SI BO PISAL SODBO SAM. Vse je bilo slovesno umir-

harno pozdravljen; vzkipel je val navdušenja herojski Ljubljani in njegov govor so delegati z aplavzi neprestano prekinjali.

Po pozdravnih govorih je burno pozdravljen stopil na oder Boris Kidrič, ki je poročal v imenu IO OF. Referat je začel s spominom na april leta 1941, ko je bila Slovenija razkosana po okupatorju. Orisal je razvoj narodnoosvobodilnega boja, trpljenja in junastvo partizanske vojske ter razglasil vlogo izdajalcev slovenskega naroda. Referat je zaključil s pozivom na odločen boj proti nemškemu okupatorju.

Prav tako so delegati viharno sprejeli tudi Edvarda Kardelja, ki je podal politični referat o Sloveniji, o položaju v Jugoslaviji in na svetu sploh ter ga za ključil z besedami: „Naj živi sveta osvobodilna vojna slovenskega naroda!“

Ves prevzet od referatov tovariša Kidriča in Kardelja zaslišim, da predsedujoči Bogdan Osdnik poziva odposlanca k razpravi o referatih. Ves zmeden pomislim, da sem se z listkom prijavil k besedi in pre-

mišljam, kaj je bilo povedano. No, imel sem srečo, da nisem bil pozvan med prvimi razpravljalci in lahko sem ugotovil, da so v glavnem govorili o tistem, kar so doživeli in videli širom po Sloveniji. Govorili so preprosto o stvareh, s katerimi so podkrepili Kidričev in Kardeljev referat. Ko pa me je predsedujoči pozval k razpravi in dejal, da ima besedo partizan – invalid, sem se ob navdušenem aplavzu in vzklikanju naši vojski v prvem trenutku kar zmedel. Čustva so včasih močnejša kot pamet. Vendar mi je uspelo, da sem začel govoriti. Med govorom sem bil večkrat prekinjen in aplavz me je tako zmedel, da nisem mogel povedati vsega, kar sem nameraval. Tako kot jaz, je bila večina razpravljalcev vzhicena nad razpoloženjem, ki je vladalo na zboru. Vse misli so bile usmerjene v bodočnost, na dokončno osvoboditev domovine.

Druga noč zasedanja se je končala ob 4. uri zjutraj. Ponovno smo se odpeljali v vas Podlipa, kjer smo ves dan razpravljali o poteku zasedanja.

3. oktobra ob 9. uri zvečer smo se delegati ponovno zbrali v dvorani Šeškovega doma, kjer se je nadaljevalo zasedanje. Prvi referent je bil Zoran Polič. Govoril je o graditvi nove narodne oblasti. Nato je povzel besedo Marjan Breclj, in sicer o gospodarstvu in prehrani. Po referatih se je razvila živahna in stvama razprava. Nekateri razpravljalci so govorili o stvareh tako, kot da je domovina že dokončno osvobodjena. Poseben aplavz je doživel dr. Metod Mikuž, ki je kot duhovnik imenoval KP za svojo desno roko v osvobodilnem boju slovenskega naroda.

Kočevski zbor odposlancev se je zaključil s sprejetjem 12 točk sklepa, z zaupnico IO OF, s sklepom o splošni mobilizaciji, z resolucijo s 5 poglavji, proglašom slovenskemu narodu, z objavo o zasedanju 1. zbora

odposlancev slovenskega naroda ter z izvolitvijo 120 članov NOOS in 40-članeske delegacije za zasedanje AVNOJA. Nato je Josip Vidmar ob 3. uri zjutraj zaključil zbor z ugotovitvijo, da je na zgodovinskem zboru vladal ustvarjalni duh volje, energije in tvornega hotenja, kar vse je potrebno za dokončno zmago.

Takoj po končanem zboru smo odpotovali iz Kočevja. Mene so poslali v Dolenjske Toplice, kjer naj bi govoril na mitingu. A od utrujenosti sem zaspal in z mojim nastopom ni bilo nič. Zato je o kočevskem zboru govoril Ante Novak. Ker se je Dolenjski približevala velika nemška ofenziva, sem bil poslan nazaj v bolnišnico z nalogo, da ranjencem govorim o zasedanju v Kočevju.

Mislil sem, da bom imel lahko delo pri tolmačenju zbora odposlancev, vendar se mi je pri marsikaterem vprašanju zatanknilo. Tako sem ob neki priložnosti predaval v eni izmed bolnišnic o gospodarstvu, prehrani ter finančah in približno tako govoril, kot sem slišal na zboru. Ko pa me je nek tovariš vprašal kje so denarni zavodi in kje je vskladiščena hrana, nisem vedel pravega odgovora.

Kar na desetletja že štejem čas od nepozabnih oktobrskih dni v Kočevju 1. 1943. V tem času smo se osvobodili in si začeli urejati življenje. In z novo ustavo je bila napravljena nova stopnica na poti k socialistični družbi. Materialni pogoji oblikujejo človekovo mišljenje. Novim odnosom se mora prilagoditi družbeni red. Udeleženci revolucije inamo v tem še poseben dolg, da uveljavljamo novo ustavo, saj je v njej zagotovljeno to, o čemer so sanjali revolucionarji pred vojno, partizani, zaporniki, interniranci in aktivisti. Dolg do padlih nas obvezuje, da uveljavljamo nove odnose za boljše danes in jutri.

PRVI SLOVENSKI PARLAMENT

Ležal sem kot težak ranjenec – invalid v slovenski partizanski bolnišnici na Rogu. Nekega dne sredi septembra 1943. leta so mi sporočili, da sem poleg štirih zdravnikov na kandidadni listi za poslanca slovenskega naroda. Volitve da bodo tajne in trije bodo izvoljeni. Človeka obdaja neroden občutek, čeravno je ponosen na to, da pride na listo za tako odgovorno funkcijo. Priznati moram, da sem bil kar nestrpen do dneva, ko so bili objavljeni rezultati volitev. Po dobljenih glasovih smo bili izvoljeni kot odposlanci SCVPB dr. Pavle Lunaček, Avgust Zujet in jaz. Po izvolitvi sem bil takoj premeščen k upravi bolnišnice, kjer so bile tudi delavnice. Po meji so mi sešili obleko in mi naredili en sam čevlji, kajti drugega nisem rabil, ker sem bil že invalid brez leve noge.

Rečeno mi je bilo, da bom odšel na zbor odposlancev; kam in kdaj, tega mi ni nihče povedal. Kljub moji radovednosti do zadnjega dne nisem zvedel, kje bo zasedanje.

Sadovi narodnoosvobodilnega boja so bili že vidni. Italija je

kapitulirala, osvobodjeno ozemlje se je širilo in orožja je bilo dovolj. Partizanska vojska je bila z vsakim dnem številčnejša in odločnejša. A zavedali smo se, da bo vojna še trajala. Nemški okupator in domača reakcija še nista položila orožja. Pa vseeno si partizani nismo predstavljali, da bo treba še toliko človeških žrtev in gorja za dokončno osvoboditev domovine.

Tistega dne, 1. oktobra 1943. leta, so prišli pome in mi povedali, da grem v Kočevje na zasedanje slovenskega parlamenta. Iz bolnišnice sem odšel na zborni mesto, kjer je čakal kombi, v katerem so bili tovariši iz raznih ustanov pri glavnem štabu NOV in POS. Pogled sem zapičil v tovariša, ki je do brodušno kramljal in n pripovedoval anekdote iz sodne prakse. Dolgo sem se obotavljal, a končno vprašal: „Ali nisi ti sodnik Rus?“ „Da, jaz sem Rus, me poznaš? Jaz tebe ne poznam,“ je dejal. Odgovoril sem mu: „Verjamem, da me ne poznaš, jaz pa tebe dobro.“ Povedal sem mu, da je leta 1935 vodil razpravo, ko smo bili aretirani zaradi demonstracije brez-

jeno, v dvorani je bilo čutiti le tiho govorenje. Vsi smo čakali na tremutek, ko se bo začelo zasedanje. Ob 9. uri zvečer 1. oktobra 1943. leta je Josip Vidmar začel zgodovinsko sejo, ki je trajala s presledki tri noči. Kočevski zbor je namreč iz varnostnih razlogov zasedal le ponoči, ker bi ob morebitni izdaji nemški okupator bombardiral Kočevje.

Tovariš Vidmar je v pozdravnih besedah opozoril na zgodovinsko zasedanje zbora in citiral Prešerna: „Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo vero in postave.“ S tem je slovesno označil sen naših prednikov o svobodi Sloveniji. V uvodnem govoru je tovariš Vidmar govoril o trpljenju slovenskega naroda in o junastvem boju za obstanek. Svoj govor je zaključil s pozivom za združeno Slovenijo v svobodni Jugoslaviji. Po izvolitvi delovnega predsedstva so se zvrstili pozdravni govori dr. Ivana Ribarja, Snetana Žujeviča in drugih predstavnikov iz Srbije in Hrvaške. Po sprejetju več pozdravnih pisem se je končala prva noč zasedanja ob 2. uri zjutraj. Odposlanci smo se razšli po vaseh in razpravljali o poteku zbora. Mene je obiskal Boris Zihedl in mi povedal, da bom izvoljen v narodnoosvobodilni odbor Slovenije kasnejši (SNOS) ter me pozval, naj pozdravim zbor v imenu ranjenih borcev in invalidov, ki so me izvolili v zbor odposlancev.

2. oktobra se je začela druga noč zasedanja Kočevskega zbora ob 9. uri zvečer. Delegacije iz Štajerske, Gorenjske in Primorske ter iz Ljubljane so prišle z zamudo in so to pot pozdravile zbrane odposlanca. Spominjam se nastopa odposlanca iz Ljubljane Vlada Krivca. Bil je vi-

POLDE MAČEK ml. se je rodil 1. 1928 v Zalogu. Osnovno šolo je končal v Polju in se vpisal na gimnazijo za Bežigrad. Že tedaj je prenašal pošto za naše partijsko vodstvo ter sodeloval pri gradnji bunkerjev zanj in pri propagandnih akcijah ter prevažal hrano in zdravila za prve partizanske skupine na vzhodu Ljubljane.

Maja 1. 1942 je odšel v partizane in bil kot skojevca izbran v zaščitno enoto vojnopolitičnega vodstva, bil 1. 1944 sprejet v partijo, šel v vojaško šolo v Gradac in partijsko šolo v Ceremošnjice ter prešel k oddelku za zaščito naroda. Kot tak je prekriziral tako rekoč vso Slovenijo in doberšen del Jugoslavije, sodeloval pri osvoboditvi Trsta, bil v Ajdovščini ob proglasitvi prve slovenske vlade ter med prvimi v osvobodjeni Ljubljani. Kot sodelavec oddelka za zaščito naroda je delal v različnih krajih Slovenije, šel 1. 1943 na višjo vojaško šolo v Beograd, nakar je deset let delal v Murski Soboti. L. 1961 je prišel v Ljubljano na republiški sekretariat za notranje zadeve, se vpisal na visoko šolo za politične vede in novinarstvo ter l. 1964. diplomiral. Naslednje leto je bil za dve leti izvoljen za podpredsednika, nato pa za sedem let za predsednika skupščine naše občine. Sedaj je direktor SOZD živilske industrije HP.

Mimo tega, da je znan javni delavec in temperamenten govornik, se posveča tudi pisani besedi; piše in objavlja spomine na partizanska leta – npr. Borba v Belški grapi, Spomin na roško ofenzivo –, z aktualnimi prispevki sodeluje pri radiu Ljubljana in v Naši skupnosti, najobsežnejše njegovo dosedanje delo pa je monografija Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem delavskem gibanju pred 2. svetovno vojno in v NOB na področju predvojne občine Polje (Zbornik 1965), iz katere objavljamo nekoliko skrajšano poglavje.

KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA V JUGOSLAVIJI

V Evropi je zagorel požar druge svetovne vojne. Fašistični vojni stroj je 1. septembra 1939 udaril na Poljsko, nakar sta Anglija in Francija napovedali vojno Nemčiji. v Jugoslaviji se je položaj delovnega človeka zaradi vojnih razmer še poslabšal. Profasiistični del jugoslovanske buržoazije se je še tesneje naslonil na fašistične sile. Zaradi vse močnejšega protifašističnega in demokratičnega gibanja se je vlada Cvetković-Maček poslužila reakcionarnih ukrepov in decembra 1939 dopolnila zakon o zaščiti države (dodan je bil člen 12 a), s katerim je uvedla koncentracijska taborišča za komuniste in napredne sile (Bileća, Lepoglava in druga).

Prvi udarec po členu 12 a je bil naperjen proti vodstvu Komunistične partije. Dobro planirana policijska akcija ni uspela, ker je Partija že ob sprejemu člena 12 a vedela, da je naperjen proti komunistom, ki lahko vsak čas pričakujejo aretacije. Vodstvo KP v Polju je

bilo o pripravah na aretacije tudi obveščeno. Edvard in Pepca Kardelj, ki sta do tedaj stanovala v Spodnji Zadobrovi, sta se januarja 1940 preselila na Jezico.

Ko se je Pepca Kardelj 6. 2. 1940 vrnil na stanovanje v Spodnjo Zadobrovo, je takoj za njo prišla policija in jo aretirala. Isti dan je bila aretirana tudi Angela Dovč. Edvarda Kardelja niso našli, čeprav sta nanj uprizorila pravi lov specializirana policijska agenta Vrečar in Jeranec.

Ker so bile to prve akcije na osnovi člena 12 a in so pomenile uvajanje fašističnih metod v Jugoslaviji, je proti njim odločno protestirala vsa napredna jugoslovanska javnost. V občini Polje, kjer sta bili Pepca Kardelj in Angela Dovč znani in priljubljeni revolucionarni delavki, je Partija organizirala in sistematično vodila boj proti členu 12 a, proti fašističnim metodam in protiljudskemu režimu Cvetković-Maček.

Za začetek naj zapišemo izja-

vo Angele Dovč-Ocepek o predvojnem gibanju, ki jo je dala na sestanku 22. 10. 1956 v Polju:

Ko so nas aretirali, nismo vedeli, kam gremo. S Pepco Kardelj sva bili zaprti dva ali tri dni. Tov. Kardeljeva je bila takrat, ko so jo aretirali, že v ilegali, mene pa so aretirali v tovarni. Ko so nas pripeljali na policijo, smo dobili odlok za internacijo v Bileći. Mi smo bili v drugi skupini. Prvo skupino ki je odšla dan prej, so naložili v Ljubljani na kolodvoru na vlak. Verjetno pa so bili poleg tudi ljudje, ki so demonstrirali in so zaradi tega hoteli naložiti drugo skupino v Zalogu, in to na tisti vlak, ki običajno v Zalogu ne ustavlja. Zadnji dan so nam rekli, da vsak lahko še pokliče katkega svojega sorodnika. K meni je prišel brat, ki sem mu naročila, da naj gre takoj k tovarišu Poldetu Mačku in mi pove, da nas bodo naložili na vlak verjetno v Zalogu.

Takoj po sprejemu obvestila, da jih bodo odpeljali z brzovlakom iz Zaloga (tako so storiili že s prvo skupino, a se je od nje poslovilo le nekaj Založanov, ki so prišli na postajo z rdečimi nageljmi), so komunisti organizirali akcijo in o njej ob-

Zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda, od 1. do 3. oktobra 1943

vestili komuniste in simpatizerje v Zalogu in okoliških vaseh. Skušali so preprečiti policijskim avtomobilom pravočasni prihod na postajo v Zalog, in sicer tako, da so nastavili na cesti Polje-Zalog deske z žebli. Če pa akcija ne bi uspela, je bilo določeno, naj se demonstranti zberejo pred postajo v Zalogu in skušajo preprečiti policiji in aretiranim vstop v vlak. Ovir, katere so pri „Kamnarjevi ulici“ nastavili Stane Bobnar in komunisti iz Zaloga, niso dosegle namena. Avtomobili so deske, ki so bile zakopane v sneg, odrinili s ceste in nemočno nadaljevali pot v Zalog. Na postaji je bilo zbranih več kot sto ljudi, največ delavcev, kmetov in mladine. Prišlo je do bučnih demonstracij. Ljudje so vzdikali: „Dol s fašizmom!“, „Fuj Cvetkovič-Maček!“, „Sramota!“, „Fašisti!“, Angeli, Pepci in drugim pa: „Dobro se držite — mi smo z vami!“

Tik pred prihodom brzovlaka je pripeljal na postajo tudi lokalni vlak iz Ljubljane. Z vlakom se je pripeljala tudi Cilka Maček, ki je v zaporu obiskala Pepco in Angelo ter zvedela, da jih bodo peljali v Zalog in nato naprej neznanokam v internacijo. Na vlaku je o tem obvestila ljudi. Ti so se v večini, ko so izstopili, takoj priključili demonstrantom. Cilki je uspelo priti v čakalnico, kjer so sedeli Pepca Kardelj, Angela Dovč, Lojze Hohkraut, Jože Umek, Ivan Keše, Lojze Ocepek, Vili Maurer, Stefan Kovač, Aladar Kardoš in Rudi Čačinovič. Vsakemu je segla v roke in pomotoma tudi policijskemu agentu Kukoviču, ki je spremljal transport. Nekdo od zapornikov je tedaj zaklical: „Ta pa ni naš.“ Cilka si je obrisala roko, pljunila pred njega in takoj odhitela iz čakalnice med množico, ki se je že prerivala z žandarji in policaji. Najbolj revolucionarne so bili zaloške žene, med njimi Ivana, Vika, Dragica in druge, ki so suvale policiste, jih tolkle in vpile na vse grlo: „Fašisti!“ Zaostajali niso niti zaloški mladinci — skojevci, ki so s kamenjem napadli policijske avtomobile in razbili šipe. Ljudi je še posebej podžgalo, ko je policijski agent Kukovič udaril Angelo Dovč, ko se je ta pošajljala od očeta, čeprav mu je Angela klofuto takoj vrnila. Taka akcija je imela izreden pomen, kajti bila je med prvimi v Sloveniji uperjena proti členu 12 a, proti fašističnim metodam in proti vladi Cvetkovič — Maček. Ta in druge akcije širom po Sloveniji so preprečile pošiljanje aretirancev v Bilečo.

Ceprav je bilo za priprave zelo malo časa, je komunistom uspelo organizirati množične akcije in tako obliko boja, kakršne policija že dolgo ni doživela. Ogorčenje demonstrantov v Zalogu se je tako stopnjevalo, da so policaji takoj po odhodu vlaka poskakali v avtomobile in jo hitro odkurili proti Ljubljani. Tudi večki žandarji s Sušnikom na čelu so se hitro pobrali v varno zavetje.

Take sramote ljubljanska policija in oblast nista mogli pre-

nesti. Zato sta že takoj naslednji dan s hitro akcijo nastopili proti demonstrantom z zaloške postaje. Uradniki sreskega načelstva so zasedli prostore obične v Polju in začeli odmerjati kazni. Podatke o demonstrantih so dobili od članov Katoliške akcije, profesorja Janeza Gruma iz Kašlja, Jožeta Mama iz Zaloga in še nekaterih, ki so se

Nikolaj Pirnat: Otroke, zene, starce so odpeljali z domov

prejšnji dan pripeljali z lokalnim vlakom iz Ljubljane in so pozorno opazovali dogodke. Vsi navedeni so že tedaj ovajali klerofašističnemu režimu komuniste in vse napredne ljudi.

Tako so bili zaradi sodelovanja pri demonstracijah kaznovani z zaporom Ivana Židan, Vida in Dragica Sluga, Johana Pangeršič, Marija Mam, Francika Maček, Jože Anžur, Peter Čermelj, Tone Maček, Stane Črne in še več drugih; mnogi drugi so bili kaznovani z denarno kaznijo.

Akcija proti taboriščem, proti kršenju najosnovnejših demokratičnih pravic in osebnih svoboščin je prerasla v splošno jugoslovansko gibanje vseh demokratičnih sil. Da bi organizirali neposredni stik z interniranci, vzpostavili kanal in sodelovanje, povezali akcije zunaj in v taborišču, je Edvard Kardelj odpotoval v Boko Kotorsko. Tam je o vseh teh stvarih govoril s črnogorskimi komunisti in se z njimi tudi dogovoril, kako bi rešili komuniste v taborišču, če bi se režim še zaostрил in se poslabšalo splošno stanje. Z njim je potoval tudi Polde Maček, ki je vzpostavil po nalogu Edvarda Kardelja neposredne stike s Pepco Kardelj in z drugimi interniranci v Bileči. Pepco je v taborišču trikrat obiskal, govoril je tudi z drugimi interniranci ter oddal in izmenjal pošto med interniranimi in Edvardom Kardeljem, ki ga je čakal v Trebinju. Ti stiki so bili vzpostavljeni konec februarja leta 1940, kar je razvidno iz Bileškega dnevnika Alija Kardoša, v katerega je dne 26. februarja 1940 zapisal: Obisk Maček-Pepca.

Edvard Kardelj se je dva dni zadrževal v Črni gori, nato pa sta se s Poldetom Mačkom odpeljala iz Dubrovnika v Split, kjer je Edvard Kardelj ostal na nekem sestanku.

Polde Maček je dobil ob tem neposrednem stiku v Bileči ustne in pisne informacije o stanju v taborišču. Od pisnih informacij je ohranjeno tudi pismo Pepce Kardelj. Napisano je bilo konec februarja 1940, verjetno nekaj dni pred obiskom, in sestavljeno v obliki nekakšne resolucije oziroma protesta.

Ohranila se je le četrta stran, pa še ta je v zelo slabem stanju:

... Dopisovanje nam je omejeno kot „robijašem“ samo na najbližje svoje, pisma senzuirajo v nasprotju z ustavo, ki jamči tajnost pism. Obiske lahko sprejemamo samo en da v tednu. So pa omejeni in izključno pravica upravnika taborišča. Pravilnik ne vsebuje nobenih jamstev ter prepovedi dovolitev obiska in njegovo trajanje svobodni odločitvi upravnika taborišča. Popolnoma nezakonita in neupravičena je prepoved sprejemanja časopisja. Kako je sestavljen pravilnik, je razbrati iz dejstva, da nam prepoveduje celo petje, v tem ko v kaznilnicah same uprave skrbijo za to, da „robijaši“ gojijo petje celo v pevskih zbornih in z orkestri. Pravilnik predvideva kot eno od disciplinskih kazni zapor od 1 do 30

dni z zmanjšano in omejeno količino hrane... Izvrševanje kazni na prostosti je mnogo bolj zažetljivo „robijašem“... Kako zelo smo prepričani samovoljno izvršilnih organov, je razvidno iz določb pravilnika, ki dopušča uporabo strelnega orožja tako v primeru poskusa bega, upora in našija kakor tudi za nepokorščino nasproti organom straže. Monstruozno je, da nam pravilnik prepoveduje vsak razgovor z organi, ki se že po značaju vtičkajo v vsako naše gibanje. Oni lahko v največ... nesporazumih vidijo nepokorščino in se poslužijo pooblastila... ter uporabijo strelno in rezno orožje. S to odločbo pravilnika... ost našega življenja zmanjšana na minimum in smo vsak trenutek... ogroženi.

Podpisana najodločnejše protest... proti temu, da smo prisiljeni živeti v bileškem taborišču p... Kućnim redom v opisanih razmerah, ki so slabše kakor razmere v kaznilnicah, protestiramo proti temu nezakonitemu načinu konfinacije. Ker pa je njena odreditev sploh nezakonita in neupravičena, poudarjam našo na začetku te spomenice obrazloženo zahtevo...

Takoj razveljavite prvostopne odločbe o naši konfinaciji oziroma da... teh odločb... rešitve, vprašanje njihove zakonite... Bileči...

Pismo zelo jasno govori o stanju v taborišču in ne potrebuje nobenega posebnega komentirja. Vsa slovenska javnost je bila hitro seznanjena s pogoji, v katerih so živeli interniranci.

Na pritisk vse jugoslovanske demokratske javnosti je morala oblast spremeniti režim v taborišču in je v aprilu 1940 izpustila na svobodo prve internirance. Med njimi sta bili izpuščeni tudi Angela Dovč in Anica Vipotnik. V Bileči je ostala kot edina ženska le še Pepca Kardelj. Vendar se profašistični režim ni odrekal členu 12 a niti nadaljnemu preganjanju komunistov in vseh naprednih delovnih ljudi. To je bil le majhne poskus, da bi preslepil javnost in iz tega potegniti čimveč koristi. O tem govori tudi pismo 20. 4. 1940, ki ga je poslala po izpustu iz internacije Angela Dovč Pepci Kardelj v Bilečo. Iz njega je mogoče razbrati, da je bila tudi po izpustu iz internacijskega taborišča pod stalnim policijskim nadzorstvom in pravzaprav internirana v domačem kraju.

Angela se je morala vsak dan javljati na večki žandamerijski pri „Suši“, žandamerijskemu komandirju Sušniku. Žandamerija jo je kontrolirala tudi v tovarni. Tako se praktični ni nič spremenilo, ena internacija je zamenjala drugo. Razlika je bila v tem, da je bila Angela internirana v domačem kraju, bila pa je še vedno pod stalnim nadzorstvom, imela je omejen možnosti gibanja itn. Vendar je bil že sam izpust iz internacijskega taborišča Bileča rezultat boja komunistov in vse napredne javnosti. Ta uspeh pa so si nekateri komunisti napačno tolmačili in menili, da je bilo že dovolj, če so internirance izpustili. Pod vplivom precej optimističnih pisem iz Bileče (javljali so, da bodo kmalu vsi izpuščeni) so se pojavile govornice o izpustu internirancev, kar pa je imelo za posledico, da je boj proti koncentracijskim taboriščem po členu 12 a začel izgubljati svojo ostinost. Predvsem režimu so bile take govornice zelo dobrodošle. Postavimo lahko celo, da so bile iz teh krogov lansirane in pogojene. Jasno je, da bi bila prizadejana velika škoda celokupni akciji, ne samo proti členu 12 a in internacijskim taboriščem, ampak proti profašističnemu režimu nasploh, če bi se take govornice še razširjale ali celo prevladovale.

Ko je bil Edvard Kardelj obveščten, da se je začela politična akcija izgubljati v pričakovanju posameznikov, je iz Zagreba, kjer je tedaj živel, poslal 30. 4. 1940 Poldetu Mačku naslednje pismo:

DRAGA POLDE IN ROZA!
... Bilo bi mnogo bolje, če bi tisti, ki so zunaj, malo manj širili vesti o tem, da tam ni tako „slabo“ in manj hodili čakati Pepco na Kolodvor, zato pa več delali proti tabor... organizirali akcije itn. Naj si vendar dajo do povedati, da ne gre samo za to, da izpuste ljudi, ampak da taborišča ukinejo. Tudi mi, ki se skrivamo kot divjačina, smo tu in bomo svobodni šele tedaj, ko ne

bo več členu 12 a in taborišč. To naj si tudi Angela zapomni in vsi naši. Daj prebrati to moje pismo še komu drugemu, ki se ga tiče. Oni lahko izpuste vse ljudi, a člen 12 a bo ostal in ob prvi priliki bo zopet stopil v akcijo...

To pismo je bilo zelo pomembno za nadaljnji potek akcij, ki so se nadaljevale širom po Sloveniji. Z njegovo vsebino so bili seznanjeni komunisti, obravnavali pa so ga tudi na sestanku rajonskega komiteja Polje, na katerem so bili navzoči Angela Dovč in drugi komunisti.

Akcije proti koncentracijskim taboriščem so bile sestavni del akcij proti fašizmu, proti profašistični vladi pa za demokratične pravice in druge zahteve delovnih ljudi. Prispevale so k naraščanju nerazpoloženja delovnih množic, ki so manifestirale svojo solidarnost in povezanost z interniranimi tudi v pismih.

Pisec tega prispevka je imel na razpolago le pisma, ki so bila poslana Pepci Kardelj.

Tudi Edvard Kardelj, ki se je leta 1940 moral pred aretacijo zopet umakniti v ilegalo, je z interniranimi v Bileči vzdrževal stalne pisne stike. Obveščal jih

je o položaju doma in v svetu. Za 1. maja 1940 je poslal pismo svoji ženi Pepci:

Cestitam Ti k temu bojevnemu prazniku in Ti ob tej priliki voščim, da bi bilo to leto za naprej zate prijetnejše in uspešnejše, kakor je bilo doslej. Zlasti pa želim, da bi čimprej svobodna sedla na vlak in se pripeljala k meni. Kdo ve, kam naju bodo še metal razburkani valovi naše nemirne in obenem velike dobe. Na prvi maj pregledujemo mlade sile svoje moči in sposobnosti. V maju vzbiste popki in se umaknejo zadnji sledovi, zadnji ostanki starega leta. Zato tudi mlade delavske sile ta dan pregleduje svoje moči, da bi se v sebi ohrabile za bodočnost. Tudi midva morava napraviti tako. Naj Te ta dan še bolj ohrabri in Ti še bolj poglubi za vest, da si s svojo žrtvijo in s svojo zvestobo delavski stvari prenehala biti pasivna kapljica v morju, s katero se svojevoljno igrajo viharji, marveč si postala zavestni tvorec, ki bo po svojih močeh prinaša svoj delež, da bi bilo jutri lepše in srečnejše ljudem na zemlji. Ta zavest naj Ti vlija ponos pa tudi občutek odgovornosti, da boš razmislila v sebi, kako bi tudi tam, kjer si, čimbolj koristno uporabila svoje sile v sposobnosti, da ne bi ostala brez koristi. Uči se, uči, kajti s tem, ko usposabljaš sebe in bogatiš svoje znanje, usposabljaš in bogatiš svoj lastni razred. Vidiš, da si ostala edina internirana

ženska v državi. To pomeni, da te nasprotiniki cenijo. Ceni tudi Ti samo sebe. Ostani skromna, toda nikar se ne podcenjuj. Uči se!

Izroči moje prvomajske pozdrave tudi vsem Tvojim tovarišem!

Boj, ki so ga vodili komunisti, se je pod pritiskom vse demokratične javnosti širom po državi končal z zmago in z razpustom koncentracijskega taborišča v Bileči. Toda politika profašistične vlade Cvetkovič-Maček se ni spremenila.

Že nekaj mesecev kasneje je priredila policija nov lov na Pepco, Angelo in druge komuniste. V taborišče Ivanica so bili odpeljani France Kumše, Valentin Maňnik, Jože Kačar in Jože Anžur in na stotine borcev proti fašizmu iz drugih krajev. Uresničila se je napoved Edvarda Kardelja, ki je že v citiranem pismu 30. 4. 1940 zapisal: „Oni lahko izpuste vse ljudi, a člen 12 a bo ostal in ob prvi priliki bo zopet stopil v akcijo.“ In res. Protitljudski režim je nadaljeval s preganjanjem komunistov in vsega naprednega, demokratičnega ljudstva vse do tedaj, dokler ni propadel, tako kot propade vse, kar je gnilega in reakcionarnega.

IVAN MINATTI se je rodil 1. 1924 v Slovenskih Konjicah. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in po maturi l. 1943 odšel v partizane. Po osvoboditvi se je vpisal na slavistiko v Ljubljani in l. 1952 diplomiral.

Od l. 1947. je urednik pri Mladinski knjigi. Pesnitvi je začel že v gimnaziji, prve objave pa segajo v leta, ko je bil v partizanih. Prvo pesniško zbirko z naslovom s poti je izdal že l. 1947. in od takrat neumorno brusi in pogloblja svoj pesniški izrazni svet.

Ko se je v začetku 60 let priselil na Kodeljevo, je med drugim pisal in končeval svojo tretjo pesniško zbirko NEKOGA MORAS IMETI RAD (izšla l. 1963.). V razgovoru nam je zaupal: „Nekako pet let sem bil na Kodeljevem. A tudi že prej sem pogosto hodil k pisatelju in zdravniku Bogomiru Magajni v Polje. Rad imam ta, vzhodni del Ljubljane. Privlači me. Nekaj svojstvenega je v njegovih nasprotjih!“

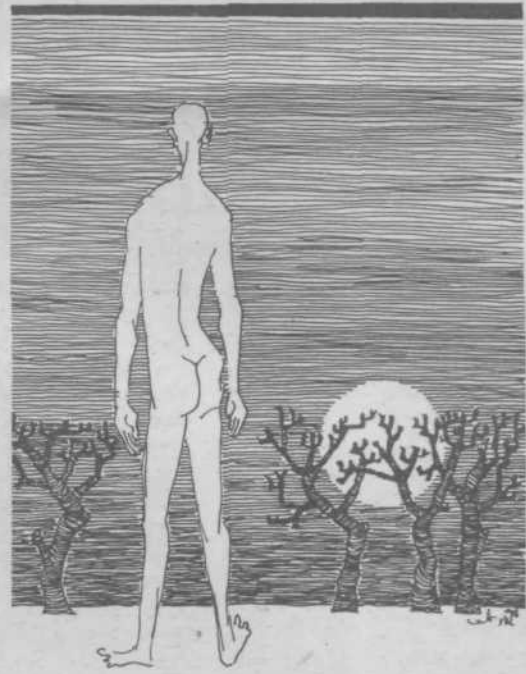
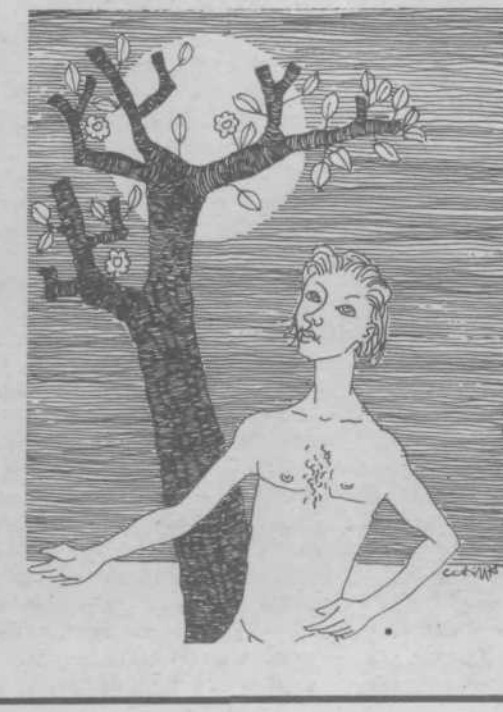
In obenem s pozdravi vsem našim bralcem se je odločil, da iz zgoraj omenjene zbirke objavimo

SAMOTNO JE TOD

Samotno je tod,
Kam naj grem?
Toliko ljudi je,
Z zlatom v očeh,
s kannom v rokah,
s srcem iz droblja,
z medenimi usti.
Kam naj grem?
Rožam je tod tesno
in drevesa
hlipajo za zrakom.

V mrežo računa,
v noro kroženje elektronov
ujeta
trepečejo srca,
ptice in rbe,
vse dobre, majhne stvari.
Bose noge
ne vedo več za skrite steze
v travi,
mrtva pada pesem
pticam iz grl
— ptice ne znajo gnezdit
na vejah travcer,
na steblih žerjavov —,
reka mramra
temno pesem
in oči rib
so tope od groze.

Tesnobno je tod,
Vzel bom za roko
rože, drevesa,
ptice in rbe,
vse dobre, majhne stvari —
a kam naj gremo?
Kam?

NEKOGA MORAS IMETI RAD

Nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen,
nekomu moraš nasloniti roko na ramo,
da se, lačna, nasiči bližine,
nekomu moraš, moraš,
to je kot kruh, kot požirek vode,
moraš dati svoje bele oblake,
svoje drzne ptice sanj,
svoje plašne ptice nemoči
— nekje vendar mora biti zanje
gnezdo minu in nežnosti —,
nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen —
ker drevesa in trave vedo za samoto
— kajti koraki vselej odidejo dalje,
pa čeprav se za hip ustavijo —,
ker reka ve za žalost
— če se nagne nad svojo globino —,
ker kamen pozna bolečino
— koliko težkih nog
je že šlo čez njegovo nemo srce —,
nekoga moraš imeti rad,
nekoga moraš imeti rad,
z nekom moraš v korak,
v isto sled —
o trave, reka, kamen, drevo,
molčiči spremljevalci samotnežev in, čudakov,
dobra, velika bitja,
ki spregovore samo,
kadar umolknejo ljudje.

Spomenik ženam pred ljubljanskim sodiščem (kamen — delaj)